

ธรรมจักขุในพระพุทธศาสนาเถรวาท*

Dhammacakkhu In Theravada Buddhism

มนีรัตน์ ตั้งฐานทรัพย์

Maneerat Tangthansup

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email : mcumaneerattang@gmail.com

บทคัดย่อ

ผลการวิจัยพบว่า จากคำสอนของพระพุทธเจ้า “ธรรมจักขุ” มิใช่การบรรลุธรรมเพียงระดับโสดาบันเท่านั้น แต่เป็นการบรรลุธรรมที่มีขอบเขตครอบคลุมไปถึงระดับสกทาคามี ระดับอนาคามี และระดับอรหันต์ ธรรมจักขุเป็นการเกิดจักขุ หรือ ดวงตาเห็นธรรม คือ ตาปัญญาใน “มรรค 4” และ “ผล 4” เป็นการเห็นแจ้ง “ธรรม” ทั้งใน “โลกียธรรม” และ “โลกุตตรธรรม” เกิดญาณทัสสนะในการตัดสังโยชน์ เพราะรู้เห็นตามเป็นจริงใน “อริยสัจ 4” อย่างหมดจด เมื่อเกิดปัญญาจักขุ จิตจะมีความบริสุทธิ์จากมลทิน มีทัศนวิสัยที่ชัดเจน เปี่ยมด้วยศักยภาพที่จะพัฒนาไปสู่ระดับที่สูงขึ้น รู้ชัดในเหตุเกิดดับ (ปฏิจจสมุปบาท) ถึงความเป็นผู้แก้แล้วเพราะสามารถขจัดอวิชชาด้วยปัญญาได้สำเร็จ

การปฏิบัติเพื่อให้ได้ธรรมจักขุนั้น เป็นการอบรมจิตด้วยการเลือกปฏิบัติในธรรมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งใน 7 กลุ่ม ของหมวดธรรมโพธิปักขิยธรรม อันเป็นหมวดธรรมที่มีพลานุภาพที่ยิ่งใหญ่และมีคุณลักษณะที่น่าอัศจรรย์ ประกอบกับการเจริญสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาควบคู่กัน ตามแนวทางของสติปัฏฐาน 4 โดยการอาศัยหลักของปัญญา 3 และโสดาปัตติลังคะ สนับสนุนให้การปฏิบัติเกิดพัฒนาการที่ถูกทางและราบรื่น เมื่อบุคคลเกิดธรรมจักขุ จะเกิดการครองคัมภีร์โพธิปักขิยธรรม ทั้ง 7 กลุ่มธรรมขึ้น เกิดการครองคัมภีร์อริยมรรคมีองค์ 8 ประการ มีความบริสุทธิ์ในศีล สมาธิ ปัญญา ได้แก่ สีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ และทวิวิสุทธิ เกิดการบรรลุธรรมจักขุในระดับใดระดับหนึ่งของมรรค 4 และผล 4

*Received January 25, 2017; Accepted June 22, 2018.

ในการศึกษาธรรมจักรกับปรากฏการณ์ในสังคมไทย ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา 2 วิธี คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการค้นคว้าข้อมูล โดยศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์อื่น หมายถึง ความเข้าใจในธรรมจักร การปฏิบัติ และผลการปฏิบัติ พบว่า ในด้านความเข้าใจความหมายของธรรมจักร ในสังคมไทยปัจจุบันนั้นส่วนใหญ่ยังไม่มี ความเข้าใจที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม ในด้านการปฏิบัติ พบว่า ปัจจุบันสังคมไทยมีความสนใจที่จะเข้าปฏิบัติสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนากันมากขึ้น ระยะเวลาการปฏิบัติที่ต่อเนื่องเหมาะสมมีความสำคัญในการเอื้ออำนวยให้เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติมากกว่าการปฏิบัติในระยะสั้น ปัจจุบันในสังคมไทยมีรูปแบบการสอนสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาโดยหลัก 7 รูปแบบ โดยทั้ง 7 รูปแบบต่างล้วนปฏิบัติตามแนวหลักสติปัฏฐาน 4 เน้นตามหลักการสิกขา 3 เพื่อให้เกิดอภิสีลสิกขา อภิจิตตสิกขา และอภิปญญาสิกขา เพื่อไปสู่เป้าหมายการหลุดพ้นจากกิเลส คือ นิพพาน ตามหลักการของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งทำให้มีทางเลือกในการปฏิบัติที่หลากหลาย สามารถเลือกรูปแบบที่ถูกต้องเป็นหลักในการปฏิบัติให้กับตนเองได้

คำสำคัญ: ธรรมจักร; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This research entitled ‘Dhammacakkhu in Theravada Buddhism’ has three objectives: 1) to study the concept of Dhammacakkhu in Theravada Buddhism, 2) to study the practice conducive to gain Dhammacakkhu in Theravada Buddhism, and 3) to analyze Dhammacakkhu and Phenomena in Thai society. This is mixed methods research, documentary and in-depth interview.

From the studies, it was found that according to Buddha Teachings, Dhammacakkhu was not scoped only stage of Sotapanna, but covered to stages of Sakadagami, Anāgāmi, and Arahāt. There were four levels of Dhammacakkhu which called 4 Magga-s and 4 Phala-s. Dhammacakkhu meant Wisdom Eye which realized insight knowledge of Dhamma both Worldly-Dhamma (Lokiya-Dhamma) and Supramundane-Dhamma (Lokuttara-Dhamma). One who gains Dhammacakkhu will obtain purity of knowledge and vision giving rise to cutting off Saṅyojana (fetters or bondages) through perfect understanding of four noble truths for three rounds and twelvefold circle; it basically means knowledge of Ariyasacca (the four noble truths). When arising of Wisdom Eye, mind would be absolutely purified from defilements, had clearly vision, had strong potential to develop to higher level, fully understood the Dependent Origination (Paṭicca-samuppāda) and being a brave conquered one as he achieved using wisdom to abandon ignorance.

With respect to the practice leading to gain Dhammacakkhu, one can select any Dhamma out of 7 sets of enlightenment (Bodhipakkhiya-dhamma) for one’s practice wherein the strong and miracle power such Dhamma contains; it consists in Samatha-bhāvanā (the tranquility development) and Vipassanā-bhāvanā (insight development) based on four foundations of mindfulness at the same time. In this matter, three kinds of ‘Paññā 3’ as well as ‘Sotāpattiyaṅga’ are supported ways to gain correct and smooth development of mental development. In the output where Dhammacakkhu arises, one will finally completely achieve 7 sets of Bodhipakkhiya-dhamma in total and achieve total of the noble eightfold path, consequently, one will have purity in characteristics of morally, mind and wisdom - Sīla-visuddhi, Citta-visuddhi, Ditthi-visuddhi - as well as enlightened one level of Dhammacakkhu – 4 Magga-s and 4 Phala-s.

As regards the analysis of Dhammacakkhu and Phenomena in Thai society, in this study, 2 methods were used: In-depth Interview and documentary research in order to study the phenomena for understanding the meaning of the word 'Dhammacakkhu', the practice and the output of Dhammacakkhu. Regarding the meaning of the word 'Dhammacakkhu', it was found that most of people do not know the right meaning of Dhammacakkhu. However, in terms of the practice, the attention of the practice of Samatha-bhāvanā and Vipassanā-bhāvanā is increasing. Proper long period of time is a significant factor for encouraging better right output of the practice than short period. There are about 7 major techniques teaching in present Thai society. All these major techniques were based on the doctrine of 4 Satipaṭṭhāna (Four Foundations of Mindfulness) according to Theravada Buddhism, it focused on training mind to attain Ti-Sikkhā (the threefold learning) – training in Adhisīla-sikkhā (higher morality), training in Adhicitta-sikkhā (higher mentality), training in Adhipaññā-sikkhā (higher wisdom) – in order to reach the extinction of defilements - Nibbāna. So it was convenient for people in Thai society to choose proper technique which suit them most to practice.

Keywords: Dhammacakkhu; Theravada Buddhism

บทนำ

“ธรรมจักขุ” หรือ ดวงตาเห็นธรรม เป็นคำสำคัญที่เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ทำให้พระอัญญาโกณฑัญญะ (หนึ่งในภิกษุปัญจวัคคีย์) สามารถบรรลุธรรมจักขุได้เป็นโสดาบัน อันถือเป็นบุคคลแรกที่บรรลุธรรมจักขุจากการสดับธรรมของพระพุทธเจ้า และคำว่า “ธรรมจักขุ” นี้ ยังคงมีปรากฏใช้อยู่จนกระทั่งจวบจนปัจจุบัน

จากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่า ในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเข้าใจว่า ธรรมจักขุเป็นการบรรลุธรรมระดับโสดาบัน ส่วนในพระพุทธศาสนamahayana นิกายเซ็น เรียกการบรรลุธรรมว่า “ซาโตริ” เป็นสภาวะการเห็นแจ้งธรรมที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอนให้ค้นพบสัจธรรมโดยไม่อาศัยคัมภีร์หรือตัวหนังสือ ส่วนในพุทธศาสนานิกายวัชรยาน มีปริศนาธรรมเป็นรูปดวงตาใหญ่ปรากฏบนองค์สลูป “สวามัญนาถ” ทั้งสี่ด้านซึ่งเป็นสลูปที่เก่าแก่ที่สุดของประเทศเนปาลอยู่ในวัดเจติยโพนินาถหรือพุทธานาถ ชาวเนปาลเรียกดวงตาคู่นี้ว่า “ฮัมมิกะ” (Harmika) อันแสดงความหมายถึงดวงตาเห็นธรรมหรือ Dhamma Eyes ซึ่งสื่อความหมายถึง จักขุของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง พระนามว่า “พระไวโรจนพุทธเจ้า” ที่เพ่งมองด้วยพระปัญญา สันติ ความสงบ และความกรุณา ไปยังทั้งสี่ทิศ (กรมธรรมวิเทศา การทรวังวัฒนธรรมการท่องเที่ยวและการบินพลเรือน ของสหพันธ์สาธารณรัฐประชาธิปไตยเนปาล, 2558)

จะเห็นได้ว่า การให้ความหมายของธรรมจักขุหรือการเห็นธรรมในพระพุทธศาสนานั้น มีการให้ความหมายไปต่างๆ กัน ซึ่งการบรรลุธรรมนับเป็นหัวใจหลักของพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งประเสริฐยิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและทรงนำมาประกาศสั่งสอนเพื่อให้ผู้คนพ้นจากทุกข์ และยังไม่มียานวิจัยที่เน้นศึกษาเฉพาะเรื่องธรรมจักขุ จึงทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงความสำคัญในการที่จะศึกษาค้นคว้าให้ลึกซึ้งว่า แท้จริงแล้วพระพุทธองค์ทรงให้ความหมายของธรรมจักขุไว้อย่างไร มีขอบเขตเพียงเฉพาะระดับโสดาบันเท่านั้นหรือไม่อย่างไร และประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่สืบทอดธำรงรักษาพระพุทธศาสนาเถรวาทไว้ได้อย่างยาวนานนี้ ปัจจุบันในสังคมไทยมีปรากฏการณ์เกี่ยวกับธรรมจักขุ ในด้านของความหมาย วิธีการปฏิบัติ และผลการปฏิบัติเพื่อให้ได้ธรรมจักขุ เป็นไปตามที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้หรือไม่อย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นการรักษาสืบทอดพระพุทธศาสนาในแนวทางที่ถูกต้องตรงกับคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ทรงบัญญัติไว้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องธรรมจักขุในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาการปฏิบัติเพื่อให้ได้ธรรมจักขุในพระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์ธรรมจักขุกับปรากฏการณ์ในสังคมไทยปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ การวิจัยนี้เป็นการค้นคว้าวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขอบเขตการศึกษาตามคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยค้นคว้าจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) เป็นหลัก โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และอรรถกถาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2534

2. รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากสื่อต่างๆ และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-Informants) โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง นำเสนอรายชื่อต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาความเหมาะสม โดยได้พิจารณาคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ อันประกอบด้วยวิปัสสนาจารย์และอาจารย์ทางพระพุทธศาสนา ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านปริยัติและปฏิบัติ รวม 6 รูป/คน ได้แก่

- 1) พระธรรมวิมลโมลี (สงคราม อสิญาโณ)
เจ้าคณะภาค 16 วัดไตรธรรมาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- 2) พระราชสิทธิธัมมวี
ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อำเภอวังน้อย จังหวัดอยุธยา
- 3) พระภาวนาวิริยคุณ วิ
ผู้อำนวยการศูนย์วิปัสสนานานาชาติ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
- 4) พระอธิการสุทัศน์ โกสโล
เจ้าอาวาสวัดกระโจมทอง ตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
- 5) ศาสตราจารย์พิเศษ จ้านงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต สาขาดรภศาสตร์ ประจำราชบัณฑิตยสถาน,
ที่ปรึกษาอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
อุปนายกสภามหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
- 6) ดร.บุญเลิศ โอฐสุ
ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธรรมนิเทศ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล โดยเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกเป็นหลัก

4. เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย ด้วยวิธีการพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า “ธรรมจักขุ” หรือ ดวงตาเห็นธรรม หมายถึง ตาปัญญาอันเกิดจากการบรรลุธรรม เป็นการตรัสรู้ ใน “ธรรม” ทั้งใน “โลกียธรรม” และ “โลกุตตรธรรม” โดยรู้เห็นตามที่เป็นจริงว่า “โลกียธรรม” นั้นเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และรู้เห็นตามที่เป็นจริงว่า “โลกุตตรธรรม” นั้นเพียง ดับทุกข์ และเป็นอนัตตา การเกิด “จักขุ” (ญาณ ปัญญา วิชา แสงสว่าง) หรือการได้ธรรมจักขุ เป็นการเกิดญาณทัสสนะในการตัด “สังโยชน” ซึ่งเป็นกิเลสที่ผูกสัตว์ไว้ในภพลงได้ เพราะได้รู้เห็นตามเป็นจริงใน “อริยสัจ 4” (ทุกข์อริยสัจ ทุกขสมุทยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ) อย่างหมดจด ครบ 3 รอบ 12 อาการ คือ ครบองค์ประกอบของการหยั่งรู้สัจจะใน “อริยสัจ 4” (สัจญาณ) การหยั่งรู้กิจใน “อริยสัจ 4” (กิจญาณ) การรู้การอันทำแล้วใน “อริยสัจ 4” (กตญาณ) เมื่อเกิดจักขุ จิตจะขจัดสังโยชนออกได้ และเป็นการขจัดออกได้อย่างเด็ดขาด โดยจะไม่มีกรรมวนกลับมาสู่กิเลสสังโยชนนั้นๆ อีก เรียกว่า “สมุจเฉตปหานะ” (การละด้วยการตัดขาด) เกิดเป็นมรรคญาณและผลญาณ จิตที่เกิดธรรมจักขุเป็นจิตที่มีความบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน (ธุลี) เป็นจิตมีทศนิวสัยที่ชัดเจน เปี่ยมด้วยศักยภาพที่จะพัฒนาไปสู่ระดับญาณที่สูงขึ้น เกิดความรู้ที่เด็ดขาดข้ามพ้นความสงสัยในการเกิดดับของทุกข์ เพราะรู้ชัดในความสัมพันธ์ในเหตุเกิดดับของทุกข์ (ปฏิจจสมุปบาท) โดยดำเนินตามแนวทางแห่ง “มัชฌิมาปฏิปทา” ผู้เกิดธรรมจักขุเป็นผู้มีความเชื่อมั่นทางภูมิปัญญาและเป็นผู้แก้กลัวกลัวเพราะสามารถขจัดอวิชชาด้วยปัญญาได้สำเร็จ

ผลการวิจัยพบว่า ธรรมจักขุมิใช่การตรัสรู้เพียงระดับโสดาบันเท่านั้น แต่มีขอบเขตครอบคลุมถึง 4 ระดับ เป็นการบรรลุนิพพานเป็นลำดับขั้น คือการบรรลุ “มรรค 4” ได้แก่ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตตมรรค และ “ผล 4” ได้แก่ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผล ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นโดยทรงใช้หลักการละ “สังโยชน 10” เป็นเกณฑ์ในการแบ่งขอบเขตของธรรมจักขุ โดยธรรมจักขุในระดับมรรคผลที่สูงขึ้น แสดงถึงความสำเร็จของจิตที่เป็นผลจากการผ่านการอบรมมากขึ้นจนสามารถขจัดสังโยชนที่ละเอียดยิ่งขึ้นออกไปได้ตามลำดับของมรรคญาณและผลญาณแต่ละขั้น ผู้บรรลุธรรมจักขุผู้นั้นจะสามารถก้าวผ่านความเป็นปุถุชนผู้เต็มไปด้วยกิเลสและยังไม่สามารถหลุดพ้นจากทุกข์ มาสู่ความเป็นพระอริยบุคคลผู้สามารถตรัสรู้ได้ตามลำดับขั้นของญาณทัสสนะ (มรรคญาณและผลญาณ) และจะบรรลुถึงเป้าหมายอันสูงสุด คือ พระนิพพานได้อย่างแน่นอนในที่สุด ซึ่งพระองค์จัดว่าเป็นพระสงฆ์แท้ การไปถึงพระนิพพานนั้น ไปถึงได้ด้วยญาณหรือจักขุเท่านั้น เป็นญาณที่เรียกว่า มรรคญาณและผลญาณ อันเป็นญาณที่หลุดพ้นจากวิสัยของโลกแล้ว บุคคลสำคัญซึ่งจะสนับสนุนการเกิดธรรมจักขุได้ประกอบด้วยบุคคล 2 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายผู้ชี้แนะ หรือ “มิตรดี” (กัลยาณมิตร) ซึ่งเป็นผู้ชี้แนวทางแห่งมรรคหรือปฏิบัติที่ถูกต้อง และฝ่ายผู้ปฏิบัติ หรือตนเอง ซึ่งต้องลงมือทำให้เกิดขึ้นด้วยตนเอง การปฏิบัติเพื่อให้เกิดธรรมจักขุจัดเป็นกิจที่พึงกระทำยิ่งและพึงเริ่มต้นทันที คือในปัจจุบันขณะ ไม่ควรประมาทปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไป เพราะตราบไต่ที่ยังมีกิเลสเหลืออยู่ในจิต ก็ยังต้องตกอยู่ในความเสื่อมของวงจรการเวียนว่ายตายเกิด

ยังไม่สามารถพ้นจากภัยใหญ่ คือ ภัยจากมรณะและภัยจากวิภูสงสาร ในขณะที่เกิดธรรมจักขุจะทำให้บุคคลนั้นสามารถตัดภัยของการเกิดในวิภูสงสารที่มีจำนวนมากมายับไม่ถ้วน เหลืออย่างมาก 7 ชาติ ก็จะทำให้สุดแห่งทุกข์ได้ ดังนั้น เมื่อประสบโอกาสอันเป็นกุศลนี้แล้ว คือ การได้เกิดเป็นมนุษย์ การได้พบพระสัทธรรม การเกิดในยุคแห่งพระพุทธศาสนา จึงควรหมั่นเพียรศึกษาและปฏิบัติเพื่อดับกองทุกข์ที่มี ยังตนให้เกิดธรรมจักขุ

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การปฏิบัติเพื่อให้ได้ธรรมจักขุ ต้องอาศัยมรรคและปฏิบัติที่ถูกต้อง คือ “มัชฌิมาปฏิปทา” อันก่อให้เกิดจักขุ โดยสรุปเป็นขั้นตอนหลัก ดังนี้

องค์ประกอบที่ใช้ในการปฏิบัติ ได้แก่

1. กุศลธรรมเบื้องต้น คือ ศีลที่บริสุทธิ์ดี และความเห็นที่ตรง (สัมมาทิฐิ)
2. “โพธิปักขิยธรรม” ในกลุ่มธรรมไตรกลุ่มธรรมหนึ่ง ซึ่งมี 7 กลุ่มธรรม รวม 37 ประการ กระบวนการอันก่อให้เกิดจักขุ ได้แก่

1. สมถภาวนา การทำจิตให้เป็นสมาธิปราศจาก “นิวรณ์ 5” ซึ่งจะทำให้เกิดผลคือ “ฌาน”
2. วิปัสสนาภาวนา การพิจารณาให้เห็นแจ้งใน ทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ซึ่งจะทำให้เกิดผลคือ “ญาณ” โดยธรรมทั้งสองนี้ต้องปฏิบัติควบคู่กัน ตามแนวทางของ “สติปัฏฐาน 4”

ผลสำเร็จที่ได้จากการปฏิบัติ คือ “มรรค 4” โสตาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตตมรรค และ“ผล 4” โสตาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตตผล ซึ่งเมื่อเกิดมรรคญาณและผลญาณจะเกิดการครอบงำแห่ง

1. “โพธิปักขิยธรรม” ครบทั้ง 7 กลุ่มธรรม 37 ประการ
2. “อริยมรรคมีองค์ 8 ประการ”
3. เกิดความบริสุทธิ์ในศีล สมาธิ และปัญญา ได้แก่ สีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ และทวิวิสุทธิ โดยศีลวิสุทธินั้นมีบริบูรณ์ในทุกระดับของมรรคญาณและผลญาณ ส่วนจิตตวิสุทธิและทวิวิสุทธินั้น จะมีความบริสุทธิ์ที่เพิ่มขึ้นตามระดับของญาณทัสสนะ จนกระทั่งถึงความหมดจดอย่างบริบูรณ์ในระดับอรหัตต์

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ในการศึกษาถึงธรรมจักขุกับปรากฏการณ์ในสังคมไทยนี้ เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ ของธรรมจักขุในด้านของ ความหมาย การปฏิบัติ และผลการปฏิบัติ โดยใช้การวิจัย 2 แนว ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการค้นคว้าข้อมูลจากสื่อต่างๆ

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) พบว่า

ด้านความเข้าใจในความหมายของคำว่า “ธรรมจักขุ” ในสังคมไทยปัจจุบันนั้น โดยส่วนใหญ่จะไม่ทราบว่ามี ความหมายที่แท้จริงอย่างไร ยกเว้นแต่ผู้ที่มีการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ หรือผู้ที่อยู่ในวงการพระพุทธศาสนา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ต่างแสดงทัศนะว่า การที่จะเข้าใจ

ความหมายของธรรมจักขุนี้ มีใช้อยู่ที่การรู้ศัพท์อันเป็นสิ่งสมมติ แต่หลักสำคัญอยู่ที่การปฏิบัติสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนาให้เห็นแจ้งถึงการเกิดการดับของทุกข์ เกิดวิปัสสนาญาณ จึงจะเป็นการเข้าใจถึงความหมายของธรรมจักขุได้อย่างถ่องแท้

ด้านการปฏิบัติ พบว่า ปัจจุบันมีแนวโน้มผู้ให้ความสนใจในการปฏิบัติสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต มีทั้งชาวไทยและต่างชาติ ประกอบด้วยทุกเพศ ทุกวัย โดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่อยู่ในวัยเกษียณอายุ แต่ที่น่าสนใจคือ ปัจจุบันมีกลุ่มวัยรุ่นและเด็กนักเรียนเข้ามาปฏิบัติกันมากขึ้น ทำให้อายุเฉลี่ยของผู้ปฏิบัติลดลง ซึ่งนับเป็นนิมิตหมายที่ดีที่เด็กเริ่มศึกษาและปฏิบัติตั้งแต่อายุยังน้อย สำหรับวัตถุประสงค์ในการมาปฏิบัตินั้นจะแตกต่างกัน มีทั้งกลุ่มผู้ที่มีความทุกข์ทางใจ กลุ่มผู้ที่ได้รับการชักชวนมา กลุ่มผู้เกษียณอายุ กลุ่มผู้ที่มีความพร้อมในชีวิตมีชีวิตที่เป็นสุขอยู่แล้วมาปฏิบัติเพื่อสร้างสมบารมีในภพหน้า กลุ่มนิสิตนักศึกษา กลุ่มหน่วยงานองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งจะมีระดับของ “ความศรัทธา” ที่ต่างกัน โดย กลุ่มที่มีความมุ่งมั่นปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์เป็นกลุ่มที่มาเพราะมีความศรัทธามากที่สุด แต่ก็จัดเป็นกลุ่มที่มีจำนวนน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น ความศรัทธานี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อผลของการปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะส่งผลให้เกิดความเพียร (วิริยะ) สติ สมาธิ ปัญญา คือการเกิด “อินทรีย์ 5” ในด้านแนวทางในการปฏิบัติเน้นใช้หลัก “สติปัฏฐาน 4” โดยปฏิบัติให้รู้ชัดใน “ธรรม 3 ประการที่เป็นไปเพื่อหมวด 6” คือ ให้รู้ชัดในการเกิดดับของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ว่าเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน จึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นเรา เป็นของเรา เป็นอัตตาตัวตนของเรา ในด้านการติดตามผลการปฏิบัติ จะใช้วิธีดูพัฒนาการในการปฏิบัติ คือ ดูทั้งพฤติกรรมทางกายและทางวาจา เพราะพฤติกรรมทางกายกับทางวาจานั้นสามารถเห็นได้ง่ายว่ามีพัฒนาการมีความเจริญในทางกัมมัญฐานอย่างไร ด้วยการสนทนาซักถามระหว่างวิปัสสนาจารย์กับผู้ปฏิบัติ และการปฏิบัติในบางรูปแบบ เช่น แบบ “ยุบหนอ-พองหนอ” จะมีการติดตามผลโดยการ “สอบอารมณ์” ผู้ปฏิบัติ ระยะเวลาการปฏิบัติที่ต่อเนื่องในการปฏิบัติแต่ละครั้ง มีผลต่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติ โดยปกติควรปฏิบัติอย่างต่ำ 7 วัน เพื่อให้เข้าใจถึงหลักการพื้นฐานที่จะสามารถนำไปปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งจะทำให้ท่านตนเองออก เห็นกิเลสในใจตัวเอง รู้จักตัวเอง และเมื่อเข้าใจตนเองแล้ว ก็สามารถเข้าใจผู้อื่นว่า มีปัญหา มีกิเลส มีทุกข์เช่นเดียวกัน เมื่อพบกับปัญหาในชีวิตจะทำให้มีสติ มีปัญญาที่จะควบคุมดูแลตนเองได้ และสามารถที่จะไปช่วยแก้ปัญหาคนอื่นในสังคมได้อีกด้วย

และจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูล พบว่า ปัจจุบันมีการพยายามศึกษาเฝ้าหาความรู้ทางธรรมะที่เริ่มสูงขึ้น มีการประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ปฏิบัติธรรมปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากอย่างต่อเนื่องและกระจายในสื่อทุกประเภท ทั้งสื่อภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ประกอบกับปัจจุบัน สถานที่ปฏิบัติสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาในไทยนั้น มีอยู่ในทุกภาคของไทย มีทั้งรูปแบบที่เป็นวัดและเป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่สร้างขึ้นโดยวัดหรือฆราวาส ซึ่งทำให้ผู้ที่มีความสนใจในการปฏิบัติธรรม สามารถศึกษาเพื่อนำมาใช้ในการวางแผนจัดตารางเวลาของตนเองให้เกิดความสะดวกได้ อีกทั้งมีหลักสูตรการปฏิบัติธรรมที่หลากหลาย ที่จัดให้เพื่อให้สอดคล้องกับความสะดวกในการมาปฏิบัติและพื้นฐานประสบการณ์การปฏิบัติของแต่ละบุคคล

ในด้านรูปแบบการปฏิบัติสมถาวาและวิปัสสนาภาวนาในสังคมไทย พบว่ามีรูปแบบใหญ่ๆ 7 รูปแบบ เรียกกันว่า “สาย” หรือ “สำนัก” ได้แก่ 1. แบบ “อานาปานสติ” โดยพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ, 2549) 2. แบบ “พุทโธ” โดยหลวงปู่มั่น ฐริทตฺโต (วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม, 2543) 3. แบบ “ยุบหนอ-พองหนอ” โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ อาง อาสภเถระ (2543) 4. แบบ “รูป-นาม” โดยพระวิกรมุณี (ผล อุปติสฺโส) (2543) 5. แบบ “สัมมารัง” โดยพระมงคลมุนี (สด จนฺทสโร) (2543) 6. แบบ “เคลื่อนไหว” โดย หลวงพ่อเทียน จิตตสุโก (หลวงพ่เทียน จิตตสุโก, 2550) 7. แบบ “อานาปานสติแนวโกเอ็นก้า” โดย อาจารย์โกเอ็นก้า (S.N. Goenka) (อาจารย์โกเอ็นก้า, 2550) การปฏิบัติทั้ง 7 รูปแบบที่กล่าวมานี้ ยึดหลักตามแนวหลัก “สติปัฏฐาน 4” โดยมีความแตกต่างกันในส่วนเทคนิครายละเอียดของการปฏิบัติ สำคัญในการอบรม เน้นหลักการของ “สิกขา 3” คือ อธิศีลสิกขา (สิกขาคือศีลอันยิ่ง) อธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง) อธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง) และมุ่งสอนเพื่อการชำระจิตให้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสเพื่อให้เกิดนิพพาน

โดยสรุปจากการวิจัย พบว่า ธรรมจักขุในสังคมไทยนั้น มีองค์ประกอบของ จุดแข็ง (Strength) จุดอ่อน (Weakness) โอกาส (Opportunity) อุปสรรค (Threat) โดยหลักได้แก่ “ด้านความเข้าใจ” มี “จุดแข็ง” คือ สังคมไทยมีความสนใจที่จะบรรเทาทุกข์ หันมาพึ่งธรรมเมื่อประสบทุกข์ และมีความพยายามที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับธรรมจักขุ “จุดอ่อน” คือ ผู้ที่สนใจจะดับทุกข์อย่างจริงจังนั้นมีจำนวนน้อย และคำธรรมจักขุเป็นภาษาบาลี ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อความเข้าใจสำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้ทางภาษาบาลี “โอกาส” คือ ปัจจุบันมีผู้ทรงความรู้ที่ผ่านการศึกษาศึกษาและปฏิบัติที่มีความเข้าใจในธรรมจักขุมากพอสมควร และมีสื่อหลายประเภท เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ สื่ออินเทอร์เน็ต ซึ่งเป็นแหล่งสื่อสารข้อมูลของพระไตรปิฎกให้กับผู้สนใจสามารถศึกษาได้หลายทางและสะดวกรวดเร็ว “อุปสรรค” คือ สังคมไทยมุ่งสนใจในวัตถุนิยมมากกว่าจะสนใจศึกษาธรรม “ด้านการปฏิบัติ” มี “จุดแข็ง” คือ ปัจจุบันมีผู้ปฏิบัติธรรมมากขึ้นและมีวัยเด็กเพิ่มสูงขึ้น มีสถานที่ปฏิบัติธรรมกระจายทุกภูมิภาค และมีการจัดหลักสูตรที่หลากหลายโดยใช้หลักของ “สติปัฏฐาน 4” เพื่อให้สอดคล้องกับพื้นฐาน ความสะดวก และความเหมาะสมของผู้ปฏิบัติที่มีหลายประเภท “จุดอ่อน” คือ หากขาดความศรัทธาเป็นต้น จะทำให้ยากที่จะเกิดความเพียร สติ สมาธิ และปัญญา ในการปฏิบัติให้สำเร็จ “โอกาส” คือ สภาพสังคมที่เต็มไปด้วยทุกข์ ผู้คนเผชิญกับความเครียดในชีวิตเผชิญกับทุกข์ในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่เป็นสุข ทุกข์ ไม่สุขและไม่ทุกข์ ซึ่งจะทำให้คนเข้าใจถึงทุกข์ได้ง่าย “อุปสรรค” คือ สภาพเศรษฐกิจปัจจุบันมีการแข่งขันสูง ทำให้คนไม่มีเวลาในการศึกษาปฏิบัติเท่าที่ควร “ด้านผลการปฏิบัติ” มี “จุดแข็ง” คือ มีการติดตามพัฒนาการของผู้ปฏิบัติโดยใช้การสนทนาหรือการสอบถาม เพื่อปรับแก้ให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้องและราบรื่นไม่ติดขัด ซึ่งจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติเกิดวิปัสสนาญาณ “จุดอ่อน” คือ หากไม่มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องก็ยากที่จะขจัดสังโยชน์ออกจากจิตได้ “โอกาส” คือ สถานการณ์ต่างๆ ที่ผู้ปฏิบัติเผชิญในชีวิต ล้วนทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถใช้หลักของ “สติปัฏฐาน 4” เพื่อพิจารณาจัดการแก้ไขได้ “อุปสรรค” คือ การศึกษาและการปฏิบัติควรศึกษาข้อมูลที่แท้จริงและแนววิธีที่ถูกต้องตามหลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้

ซึ่งทั้งหมดนี้สามารถจัดการได้ โดยใช้แนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้คือหลัก “ปัญญา 3” ได้แก่ จินตามยปัญญา สุตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา คือ “จินตามยปัญญา” (ปัญญาที่เกิดจากการคิด) ควรตั้งจิตให้ถูกทาง ด้วยการใช้หลัก “โยนิโสมนสิการ” พิจารณาสິงต่างๆ ด้วยจิตที่เป็นกลาง ปราศจากอคติ พิจารณาอย่างมีเหตุมีผล มีสติและศีลธรรมกำกับเสมอ “สุตมยปัญญา” (ปัญญาที่เกิดจากการฟัง) ควรศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งในด้านหลักธรรมและแนวทางในการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมจักขุในพระไตรปิฎกให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และศึกษาจากข้อมูลที่ถูกต้อง ซึ่งสามารถค้นคว้าได้หลายช่องทาง และสังคมไทยเป็นสังคมที่ประกอบด้วยสัตบุรุษ ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ที่มีความเชี่ยวชาญทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ อีกทั้งมีผู้ทรงความรู้ที่มีศีลงามธรรมงามอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย ซึ่งท่านเหล่านี้สามารถถ่ายทอดพระสัทธรรมอันทรงคุณค่าให้กับผู้คนทั้งหลาย เพื่อให้ได้ความรู้ทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติที่ถูกต้อง “ภาวนามยปัญญา” (ปัญญาที่เกิดจากการอบรมจิต) ควรนำ “ทุกข” ที่เผชิญอยู่มาเป็นโอกาสพาดนสู่การปฏิบัติให้เกิดธรรมจักขุ เพราะความเข้าใจในด้านปริยัติเพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอต่อการเกิดธรรมจักขุ ต้องประกอบด้วยการปฏิบัติเป็นสำคัญ

สรุป

“ธรรมจักขุ” เป็นสิ่งที่เหนือสมมติบัญญัติ ไม่ว่าจะเป็นชนชาติใด ภาษาใด หรือแม้แต่ชนชั้นใดก็ตาม ก็สามารถบรรลุได้ และตราบใดที่ยังมีผู้มุ่งมั่นปฏิบัติตามแนวปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ ซึ่งมีปรากฏในพระไตรปิฎกที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดีมาจนปัจจุบัน สังคมไทยและรวมถึงสังคมโลกก็ไม่ขาดโอกาสที่จะพ้นจากทุกขอย่างแท้จริงได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ ที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้

1. บุคคลพึงสร้างกุศลธรรมเบื้องต้นให้มีขึ้นในจิตใจ โดยปฏิบัติตนให้มีศีลที่บริสุทธิ์และมีสัมมาทิฐิ มีอิริยโอตตปปะ ประกอบตนให้มีกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริตอยู่เสมอ

2. พึงสร้าง “ปัญญา” ให้เกิดขึ้น โดยใช้หลัก “ปัญญา 3” คือ จินตามยปัญญา สุตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา ทั้งนี้ ด้วยการเลือกคบ “มิตรดี” ผู้มีศีลธรรม ผู้ทรงความรู้ ไม่อยู่ใกล้หรือคบมิตรชั่วที่ไม่มีศีลธรรม และพึงพระสัทธรรม ประกอบกับการใช้ “โยนิโสมนสิการ” พิจารณาอย่างแยบคาย ศึกษาให้เข้าใจ การเกิดของกองทุกขและการดับของกองทุกขที่ถูกต้อง ควบคู่กับการปฏิบัติสมถและวิปัสสนาเพื่อตัดกิเลสในใจ

3. ใช้ “ปัญญา”ในการนำทางชีวิต โดยไม่เพิกเฉยหลงกับกิเลสที่เข้ามาทางอายตนะทั้งหลาย ให้ “สติสัมปชัญญะ” กำกับตลอดเวลาในการตัดสินใจ ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท
4. นำหลักธรรมจาก “โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ” มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์
5. หมั่นปฏิบัติสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาตามแนวทางแห่ง “ธรรมจักขุ” ฝึกอบรมจิตให้เกิดการรู้เห็นในอริยสัจ 4 โดยฝึกหัดให้เป็นนิสัย เพื่อให้จิตสามารถจัดสังโยชน์ออกได้สำเร็จ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. การประยุกต์นำหลักปฏิบัติเพื่อให้ได้ “ธรรมจักขุ” คือ อริยมรรคมีองค์ 8 มาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต อาทิเช่น แนวทางปฏิบัติสำหรับใช้ในสถาบันครอบครัว ในการทำงาน ในการดูแลสุขภาพกายและจิต เป็นต้น
2. ศึกษาแนวทางในการวัด “สังโยชน์” เช่น สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิลัพพตปรามา เป็นต้น โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์
3. ศึกษาแนวทางการสร้างศรัทธาที่นำไปสู่การเกิดปัญญา

References

- Abbacy Sutut Kosalo. (2016). Abbot of Wat Krajomethong. *Interview* October 4.
- Buddhadasa Bhikkhu. (2006). *Anapanasati Practice : Full Edition*. (3rd ed). BKK : Tathakatha.
- Goenka, S.N. (2007). *Dhamma Narration : Full Edition Arranged from Dhamma Narration of 10 Day Principle Course*. (7th ed). Bkk Prachachon.
- Luangphor Tian Jittasubho. (2007). *Expressway to Wisdom*. (2nd ed). BKK : Luangphor Tian Jittasubho Foundation (Pan Intapew).
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1991). *The Commentary : Thai version*. BKK : MCU Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Tipitaka : Thai version*. BKK : MCU Press.
- Otsu Boonlert, Dr. (2016). Director of Master of Arts Program in Dhamma Communication (MCU). *Interview* October 5.
- Phra Buddhakosajarn. (2015). *Visutthimak*. BKK : Prayoonsarnthai Printing.
- Prabhavanaviriyakhun. (2016). Director of Vipassana Kammaññhàna International Center (Wat Mahathat Yuwarajangsarit Rajaworamahavihara). *Interview* October 6.
- Pradhamwimolmolee (Songkram Asiyano). (2016). Wat Tridhammaram. *Interview* December 30.
- Prarajasitthimuni. (2016). Director of Vipassanà-Dhura (Mahachulalongkornrajavidyalaya University). *Interview* October 5.
- Thongprasert Chamnong. (2016). Royal Academic (Office of Royal Society). *Interview* October
- Wat Luangphorsod Dhammakayaram. (2010). *5 Ways of Samatha Vipassanà Manual*. Nakornprathom : Petchkasem Printing.